

Diderot (1713. október 5. – 1784. július 31.)

Langres-ban született francia filozófus és író volt. Deista gondolkodó, a francia Enciklopédia, az Encyclopédie főszerkesztője, szervezője, a francia és az egyetemes kultúra egyik legnagyobb hatású alakja, a világ további sorsára döntően ható szellemi mozgalom, a felvilágosodás egyik kiemelkedő gondolkodója.

Molnár Tamás
Mi a baloldaliság?

Baloldal, jobboldal – kényes fogalmak, nem minden polgár fogadja el őket saját minősítéseként. Világnézetekről van szó, és ezek köntösébe nem szívesen bújunk be, hiszen egyik vagy másik végtagunk kilátszhatik belőle. Kevés a teljesen logikus, következetes ember – s talán azt mondhatjuk: hála Isten!

Ennek ellenére vizsgálhatjuk a baloldaliságot – itt, most csupán ezt fogjuk elvégezni. Nagyjából két forrásból táplálkozik: a francia és a német reformációból. Vezessük vissza az elsőt a 16. századra, amikor hugenotta körökben megjelenik a gondolat, hogy a királyi hatalom lényegében zsarnoki. Míg Párizsba bevonul (1589) IV. Henrik, a protestánsból katolikussá vált békítő király, az eszme átkerül a Csatornán, és dagasztja az angol puritánok hitét – főként a szektákban erős ez a hit –, amely szerint legitim fejedelem csak Jézus Krisztus lehet, bár a halandók között is ki kell alakítani egy demokratikus, egyenlőségen alapuló „szentek közösségét”. Itt a prédikátor hirdeti az ígét, az őt megválasztó kongregációból Isten szava hangzik. Oliver Cromwell királyellenes hada ilyen „szentekből” állt, a király fölött aratott győzelmüket Isten adományának tekintették. E városi polgárokból és lelkészekből álló csapat demokratikus meggyőződésű, ha ugyan a demokráciát itt úgy értelmezzük, hogy a „kiváltságosok” gyülekezete.

Angliában ez az eszme és politikai rendszer diadalmaskodik az 1688-as, úgynevezett „nagy forradalomban”, de az ennél is radikálisabb elem kivándorol Amerikába (Új-Anglia), és ott megalapítja a demokrácia vallását, amely éppenséggel „kongregációkra” oszlik, a szigorú erkölcsösség jegyében. Az eszmék visszakerülnek Franciaországba, egyéni utazók, többek között Montesquieu és Voltaire hozzák el, csodálatukkal egyetemben, a demokratikus elméleteket, beledolgozva azokat forradalmi-radikális nézeteikbe. „Écrasez l'infâme!” – mondja ki Voltaire, átkát egyaránt a katolikus egyháznak és a királyság intézményének címezve. Közben Németalföldön már megindult az ott élő protestáns francia körökben (Pierre Bayle stb.) az elméleti támadás a régi intézmények ellen az emberi jogok és az individualizmus jelszavaiban; az írások mind gyorsabb iramban és növekvő arányban átkerülnek Párizsba, főként azért, mert sok a szimpatizáns a francia kormánykörökben, és ezek szemet hunynak a kéziratok átcsempészése felett. A 18. század derekán az országot elárasztják a „szubverzív” könyvek, amelyek ateizmust, republikánizmust, „haladást” hirdetnek; és bár létezik állami és egyházi cenzúra, az előbbi már aligha látja el funkcióját. Míg a háttérben az egyház kétségbeesetten küzd az új írások ellen, és jól látja a kapcsolatokat a teológiai és politikai szubverzió között, az állami cenzor (pl. a főcenzor, Malesherbes) hozzájárul a vámcsalásokhoz, sőt a párizsi írókat, többek között a spiritus rectort, Diderot-t titokban értesíti, hogy rendőrök fognak nála kutatást végezni az Enciklopédia kötetei után, s ő reggeltől délutánig a köteteket biztos helyre rejti.

A királyi udvar, Versailles szintén a baloldali eszmék gócpontjává válik, XVI. Lajos öccsei viszik a szót; nem beszélve a nagyurak bankettjeiről, ahol gyakran még a személyzet előtt is gúnyolják a királyt és a vallást, a teljes materializmus alapjára helyezkedve. Egy magas rangú angol látogató ezt szóvá is teszi az emlékiratában, és megjegyzi, hogy ezzel szemben egy angol klubteremben, ha az inas jelen van, az ott beszélgető urak elhallgatnak. Istent káromolni – rendben van, de nem az alacsonyrendűek előtt!

Az utazók már 20–25 évvel 1789 előtt megállapították, hogy Párizsban a forradalom kitörése esedékes, nem mintha nyomor lenne (ez időben az ország Európa legnépesebbje és

leggazdagabbja), hanem mert a társadalmi gög nagyon erős, és a gazdag polgárnak sem adatik meg, hogy szabadon kereskedjék a sok zaklató rendelet között. A baloldali („felvilágosodott”) bourgeoisie fogja a forradalmat elindítani, a csöcselék nem a döntő tényező. És a forradalmi Konvenció tele van hercegi és grófi szabadkőművesekkel, ateistákkal, polgári ügyvédekkel, vidéki sznobokkal, akik Angliát és a demokráciát tekintik eszményképnek, és sokan (pl. Rousseau, a genfi protestáns) azon is túlmennének. Így, bár a forradalomnak a polgári emancipáció a főmotívuma, minden radikális elmélet kikéri a részét: az utópizmus, a szabad szerelem (pl. Marquis de Sade vagy Choderlos de Laclos), a királyellenesség és a meggyőződés, hogy az ember lényegében jó, csak az „intézmények” torzítják el a lehetséges társadalmi idillt.

Ezzel a „baloldaliság” alapjai meg is jelennek, csupán át kell őket plántálni az ideális politikába, az egyházkormányzatba, az egyének közötti viszonyokba, a gyermeknevelésbe (lásd ismét Rousseau-t). A jóakarat, a tudomány, az egyenlőség eloszlatja majd a zsarnokság felhőt. Saint-Simon gróf, jóval megelőzve Marx tanait, hirdeti, hogy nincs szükség királyra, püspökre, bíróra, mert az új társadalomban nem az embereket kell kormányozni, hanem csak (ipari) tárgyakat kell gyártani és elosztani. Száz évvel később Lenin ugyanezt a meggyőződését hangoztatja majd. Minthogy Párizs nem Moszkva, a forradalom nem képes valóban döntő változásokat előidézni a társadalmi struktúrában, a rendek és osztályok túl szilárdak ahhoz, hogy radikális felfordulás álljon be. Elég Balzac regényeit olvasni, hogy a változást szemmel kísérjük. De élete végén Balzac is a „trónhoz és királyhoz” tér vissza, mint ahogy a majdnem kortárs Dosztojevszkij is. Ez utóbbi írásaiban tanulmányozhatjuk legmélyebben a baloldali ideálok hatását a nihilizmusban, a bomlasztásban, a rombolásban – melyektől a baloldal teljes megújulást vár, a tökéletes emberiséget, a „mondializmust”, jelen korunk csábító, de totalitárius utó-piáját.

*

Párhuzamosan a baloldal francia ágával fejlődött ki és terebélyesedett el a német ág. Németországban sohasem volt forradalom, kitörését háromszor is megelőzték: a frankfurti parlament 1848-ban, a nemzetiek és a mérsékelt szocialisták 1920-ban, 1945-ben pedig az amerikaiak. Ezzel szemben, az igazi német forradalmat Luther Márton vitte végbe. Kultúrforradalom ez inkább, mint társadalmi. Nemhiába állította Nietzsche, egy forradalmi lélek, hogy a német szellemi „forradalmat” a „lelkészek unokái” hajtották végre azzal, hogy végbement a radikális „átértékelése minden értéknek”. A forradalmi baloldal így a filozófia területén is jelentkezett. Ezt „német idealizmusnak” nevezzük, szemben, de párhuzamosan a francia társadalmi radikalizmussal.

Mint mondtuk, a német forradalom Lutherrel született meg: nem azzal, hogy a Bibliát lefordította erőteljes, gazdag nyelven, hanem hogy a reformáció eredendő szubjektivitását beiktatta a szellem minden megnyilvánulásába, így a filozófiába. Márpedig, mint ezt Rousseau-nál észleljük, a baloldaliság a szubjektum kultusza, és a kereszténységben ez úgy nyilatkozik meg, hogy minden közvetítést (Szűz Mária, strukturált papság, szimbólumok, szentségek) kiiktat, kizárva azt az Istennel való kapcsolatból, melyhez szerinte az egyén lelke elégséges. Már Luther századában és a 17.-ben feltűnnek azok a gondolkodók (Schwenkfeld, Boehme,

Angelus Silezius), akik a lélekben keresik Isten jelenlétét, akit közvetlenül vélnek ismerni, hiszen lényegét önmagukban találják. És Schwenkfeldnél már olyan tételek vannak, amelyek aztán kiteljesedve előfordulnak Kantnál is, a szubjektivitás modern apostolánál. Kant „fordítja” Luther és Boehme Erlebnissét episztemológiai nyelvre, így a megismerésből, amely az én és a külvilág kapcsolata, az ember benső ügye lesz. A külvilág valóságos megismerésére nincs bizonyítékom, állítja Kant, bizonyos csak abban lehetek, hogy „tisztá eszem” kategóriái besorolják a külvilágból kapott tapasztalataimat. Végül is csak saját elmémet ismerem, nem a külvilág „igazi” adatait. Csupán Istent ismerem közvetlenül, mint önmagában létezőt (Ding an sich), de ahhoz, hogy parancsait kövessem, saját belátásomon kívül semmiféle közvetítés nem szükséges.

Ha egyszer saját énem a végső támasz, minden, ami körülvesz, megismerhetetlen, szubjektív ítéletem (Urteil) tárgya. Kizárólag a természettudomány objektivitása érvényes, de az is csak annyiban, hogy matematikailag koherens (összefüggő), legalábbis elmém struktúrája szerint. Erkölcs, esztétika, politika végtére is önkényes, egyéni értékek kérdése, tehát megint csak szubjektív ítélet. Mármost Hegelnek könnyű dolga lesz Kant nyomában feltételezni, hogy igenis létezik és hatékony az a Világszellem (Weltgeist), amelytől Kant megvont minden létezőt, mikor a valóságot tőle függőnek nyilvánította. A Világszellem létezik, nem mint egy (antropomorf) Isten, hanem mint a Történelemben és a Természetben működő erő, amely kiaknázza minden potenciáját. Ezt az egyedi emberen keresztül hozza létre, mondjuk egy Napóleonban, aki – tudta nélkül – a Világszellem indítása szerint cselekszik, annak mintegy végrehajtója. Ezt a funkciót nemcsak az egyén hajthatja végre, az állam is (Hegelnél Poroszország, vagy éppenséggel Marxnál egy társadalmi osztály, Hitlernél egy faj, Sartre-nál a marxista-egzisztencialista értelmiség.)

A baloldal ezt a sémát követi. Radikális kritika alá veti a valóságot, és mentálisan alkotja meg, amit ideálisnak tart. Kant maga kimondta: csődbe ment az ismeretelmélet azzal, hogy kopírozta a valóságot; kíséreljük most meg a hipotézist, mely szerint a valóság függ az elme ítéleteitől. A baloldal programja: a külvilág rossz; alkossunk egy jó világot. Rousseau: kényszerítsük az embereket a boldogságra. Ehhez és a hasonló tervekhez az szükséges, hogy legyen egy elit (a kommunista párt, Robespierre és társai, a puritán „szentek”, az evolúció kiválasztottjai, az Übermenschen faja, a szekták főnökei), ennek határtalan legyen a hatalma, és így létrehoz egy új és tökéletes emberiséget; ha nem is a mai napon, akkor holnap vagy millió év múltán (dixit a francia jezsuita, Teilhard de Chardin), de addig is a Tudáshoz vezető utat csak mi, az elit ismerjük. Mi vagyunk a történelem titkának tulajdonosai, akár mert bennünk lobog az isteni terv lángja (a vallásos baloldal), akár mert mi vagyunk egyedül jártasak a történelmi dialektikában. Erich Voegelin ebben a gondolkodásmódban az ókori gnosztikus szellemet látja újjáébredni. A „kiválasztott” elit hivatása az átlagembert megszabályozni, majd a Gonosz által megbilincselte jó Istent kiszabadítani. A gnosztikus így „megistenül”, és megváltja a világot. Ha ezt a mítoszt „szekularizáljuk”, vagyis átvisszük a történelembé, politikába, erkölcsbe, észleljük, hogy a baloldali elitértelmiségi (Hegel, Lenin, Mao) eszerint gondolkodik és cselekszik. Végül is olyan messzire kerül azoktól, akiket előzőleg meg akart váltani a rossztól, annyira „jobb” lesz belőle mint ember, hogy hatalma révén pokollá változtatja azt, amit mennyországgá akart varázsolni. Heine írta 1834-ben, francia olvasói számára, hogy „Kant, ez a nagy romboló a gondolkodás terén, messze túlszárnyalta a terrorban magát Robespierre-t” (Revue des Deux Mondes).

*

Hogyan követhetjük nyomon a baloldalt az itt vázolt labirintusában? Figyelmünket elvonja, sajnos, a tény, hogy manapság, mikor azt mondjuk, „baloldal”, politikai pártokat értünk rajta, márpedig a politikai pártok kénytelenek állandóan kompromisszumokat kötni, elkötelezni magukat. Még olyan monolitikus párt, mint Hitler nemzetiszocialista pártja is, a nagytőkékkel szövetkezett, így kapitalista vizet öntött szocialista poharába, másrésztől bizonyos fokig szimpatizált a szovjet ideológiával („nemzeti bolsevizmus”).

Filozófiai elhelyezkedése folytán a baloldal azzal, hogy támadja és radikálisan kritizálja a meglévőt mint rosszat, kétágú stratégiát követ. Egyrészt aláássa az egyébként rögzített és hagyományos intézményeket, mint állam, család, egyház, iskola – és ezek funkcióit. Másrészt, de nem ellenmondással, a változás folyamatát (process) segíti elő, megvetve és elvetve a rögzítettet. Látjuk a kettő szoros kapcsolatát, és szorosan foglalkozunk mindkét procedúrával, mélyenjáró meggyőződésével. Az ember, az ember cselekedetei, történelme, természete nem szilárd, hanem állandóan változó. Filozófiai nyelven: nem substantia, hanem változás. Ezt a baloldal „atyja”, Hérakleitosz fogalmazta meg klasszikus veretű mondataival, szemben Parmeni-désszel, aki szerint minden egy, a változás csupán látszat. A baloldal tehát „nyugtalan” (ez sokszor nagy előny!), agresszív, az újat csodálja, megvalósulását minden eszközzel előmozdítja; de ahogy az új megvalósul (művészi forma, nevelési rendszer, irodalmi stílus, az üldözött megmentése stb.), a baloldal máris kritizálja, nyugtalanítja, támadja – amíg a legközelebbi új meg nem születik. És így tovább.

A modus operandi lényege, hogy a baloldal kritika alá veszi a mindenkori intézményeket, amelyekben ósdi, elavult szemléletek halmazát látja. Az idő ezeket a halmazokat hatalmi központokká emelte, és a baloldal megítélése szerint ezek kezükben tartják az erőket, amelyektől az emberek végső fokon függenek. Ezért használta napjainkban a baloldal az „intézményes erőszak” kifejezést, amelyen azt érti, hogy ami intézményes: állam, hadsereg, rendőrség, iskola, család, egyház és a többi, már eleve gonosz rendet képvisel, mert a felgyülemlett múltja és a titkos érdekek érvényesítése szabadságellenessé teszi. Ennek megfelelően a ma divatos hermeneutika azt jelzi, hogy az ún. evidenciák valóságossága csak a mögöttük felgyülemlett érdekek diktátuma, s a hermeneutika főadata, hogy megvizsgálja a titkos érdekhálózatot, amely a család, állam, vallás stb. mögött áll, gyanúba fogja azt (philosophie de soupçon – Paul Ricoeur, Michael Foucault, Lévi-Strauss), és a gondolkodás sebészkesével azt lebontsa. Itt nyilvánvaló Marx és Freud közös értékelési metódusa, amely egybevághat a baloldali világnézet alapgondolatával.

Ezért nevezik egyesek a baloldalt szubverzívnek, bomlasztónak, míg a vele szemben álló konzervatívok alapgondolata az intézmények megtartása, gondozása, az azoknak való elkötelezettség még természetes élettartamukon túl is. Ezt jól értette az olasz marxizmus kimagasló filozófusa, Antonio Gramsci, aki éppen a polgárság konzervativizmusára számított, mikor stratégiáját a következő módon dolgozta ki: a bourgeoisie fél a marxizmustól, amely fellázítja ellene a munkásokat; a kommunista propagandának a kultúra ügyére kell összpontosulnia, amelyet a polgár saját intézményes ügyének tart. E stratégia érdeme egész századunkra kihatott.

A baloldal tehát a szabadság nevében fellazítja a családi köteléket, az állam iránti lojalitást, a vallásnak a transzcendensre irányuló figyelmét, a hazafiságot, a művészi iskolákat, a polgári életmódot. Ez a procedúra persze hasznos, sőt áldásos is lehet: az intézményes visszaélések, a fáradt intézmények, az idejüket túlélő jelszavak ellen, vagyis az ellen, amit Marx reifikációnak nevezett, és amit mi elcsontosodásnak, érzelmeszedésnek hívhatunk a közügyek terén. Csakhogy a baloldal nem várja ki az intézmények természetes kopását, gyanús neki az intézmény, csak azért, mert intézmény. Úgy is mondhatnánk, hogy a baloldal időellenes, szűkíteni szeretné az időt, türelmetlen. (A konzervatív éppen ellenkezőleg, nem jelöl határt az időnek, a meglévőt végtelennek tartja, s csodálkozik, felháborodik, mikor az új jelei feltűnnek látóhatárán.)

A baloldal jelenlegi, modernséget jelző megnyilvánulása az, amit mi a történelem „felgyorsulásának” mondunk. Az az igazság, hogy a baloldali ideológia hatja át korunkat, és ezért váltja le századunk az uralkodó rétegeket szokatlan sebességgel. Jegyezzük meg, hogy a baloldal nem csupán a jobboldal ellen folytat háborút, de belső harcot is vív, a többi baloldal ellen. A szociáldemokrata a szocialisták ellen, ezek pedig a kommunisták ellen, ez utóbbiak a még anarchistább trockisták ellen stb. Egyik sincs megelégedve a másik sebességével és azzal a készséggel, amellyel a kevésbé radikális baloldal egyezményre lép a polgári (jobboldali) csoportokkal.

Ez a tanulmány végtelenné válna, ha részleteiben is vizsgálnánk mindazt a társadalmi jelenséget a művészet, a pedagógia, a gazdaság, a családszerkezet, a jogrendszer terén, amely nap mint nap a baloldal befolyásának nyomait mutatja fel. Ez a befolyás manapság, mint a múltban is, arra irányul, hogy megvalósítsa a „nyílt társadalmat” (Karl Popper, Hans Kelsen, Fr. v. Hayek – a baloldali liberálisok – nyomán), vagyis azt, ahol az intézmények akármikor leválthatók, kicserélhetők. Ha elméletileg védhető téziseket foglal is magában ez a nézetrendszer, gyakorlatban az emberek természetes szükséglete, hogy gyökereik legyenek időben, térben. A „nyitott társadalom” azt jelentené, hogy a gyermeket mindenki – ne csak a család – nevelje (ez Hillary Clinton vesszőparipája, eminensen baloldali gondolat), mert ezáltal szocializálódik, a nemiséget megérti, a faji előítéleteket elveti; azt jelentené, hogy a nemzetet felolvasztanák a „mondializmusban”, az erkölcsöt felszabadítanák intézményes béklyóiból, a történelmet a béke alá rendelnék stb. Következésképpen ahhoz, hogy a „nyitott társadalom” létrejöjjön, parancsuralmi eszközöket kellene alkalmazni, mert ahogyan az emberek és csoportok „nyitottak”, ugyanúgy „zártak” is. Tipikusan baloldali elképzelés az ember természetéről, hogy végtelenül rugalmas (a „folyékony állapot” – lásd Hérakleitoszt), és hogy a megfelelő nevelők által manipulálva eredményesen átalakítható. A nyitott társadalom, mint a kommunizmus és a többi utópia, rövid idő múlva diktatúra lenne, amely kivonultatná az utcára a polgárokat, mint azt Sztálin vagy Rákosi tette. Az üdvörlég a nyitott társadalomnak szólna, de Marx–Engels–Lenin képei helyébe K. Popper és társai kerülnének.

Mindennek ellenére a baloldali ideológia árnyékában élünk. Népszerűsége könnyen magyarázható. Türelmetlensége, főként egy ipari társadalomban, amely felgyorsítja az ügyeket és a kommunikációt, nagy előny, mert szűkíti az idő fogalmát, és az újdonságokat gyorsabb tempóban állítja a közönség elé. Ráadásul a legtöbb újdonság illúziókat – ha jobban tetszik: reményt – is kelt, amely a társadalomban kovásként hat, és ugyanakkor feledteti a kudarcélményeket. Így a baloldali szlogen messze hathatósabb a jobboldalinál, amely általában

a múltat vagy annak hagyatékát dicsőíti, továbbá a szűkösnek tűnő intézményeket, mint nemzet, haza, család, szakralizálja. A világegység, világszabadság, az egyenlőség, minden ember jóléte – tömegmozgósító fogalmak, még ha valójában elvont és ködös dolgok is. Éppen ezért lehet mozgósító hatásuk, hiszen igazolódásukat a messze jövőbe vetítik, így nehéz őket hazugságon kapni. Megfelelnek egy bizonyos emberi sémának: a jelen a szenvedés tere, a jövő majd megvalósítja álmainkat. „Holnap ingyen borotválunk”, mondja gúnyosan a francia bal-ellenes; „1960-ra behozzuk Amerika gazdasági előnyét”, mondta Hruscsov 1958-ban.

A baloldal a nyugtalanság keltésével érületileg megfelel a mai kornak. Reform mindenáron, még inkább revolúció: divatban, pedagógiában, reklámban, kommunikációban. A jobboldali válasz erre az új tagadása, annak állítása, hogy az állítólagos „új” tulajdonképpen a „régí”: plus ça change, plus c'est la même chose. Semmi új nincs a nap alatt – már a Biblia is ekként bölcsekedett. Mégis felbillent az egyensúly a jobb és a bal között. Ennek egyik oka, hogy a baloldal vonzza a ma divatos szakmák képviselőit: az újságírót, a színészt, a fényképészt, a sztárpolitikust, a rockzenészt. Ezek olyan csoportokat alkotnak, amelyeket a régi fogalmak szerint nem lehet „elitnek” nevezni, mégis gócpontjai a közvéleménynek és közízlésnek. Egész hadak követik őket – sokszor a halálba is, a kábítószeresek által –, mint annak idején a keresztes hadjáratok hirdetőit vagy Szent Ferenc prédikátorait. Mivel felelt meg e szerepnek például Jean-Paul Sartre, aki filozófiatanár volt, a tömegek által elérhetetlen tudomány művelője? Azzal hozott létre intim viszonyt elmélete és a tömeg között, hogy rátapintott a baloldaliság lényegére: állandó lázadás a jelen formák ellen, a ködösen észlelt jövő felé haladás, részvétel a nyugtalanságban (az 1968-ban kirobbant diáklázadásban vállalt főszerepére utalunk). Ilyen embereket valósággal sorozatban gyártott az elmúlt ötven év: szellemiségük a marxista szólamoknak és az amerikai iparkultúrának a vegyüléke, s elharapódzásuk legfőbb tényezője az európai társadalom bomlása, értékeinek elsatnyulása. Minden korlát, elsősorban a valláserkölcsi, ledől, az intézmények maguk is szégyenkeznek állítólagos kényszeruralmuk miatt. Úgy tetszik, hogy a tradíció mindenütt csak utóvédharcot tud folytatni, enged az avant-garde kíméletlen elönyömulásának. Úgy is mondhatjuk, hogy az avant-garde kisajátította a történelmet, és az ábrándok felé vezeti.

*

A vad iram abból is ered, hogy a baloldal állandóan veszélyben érzi magát, hiszen a gonoszról a jóra való áttérés útját csapdák szegélyezik, amelyeket a jobboldal helyez el az út mentén. Így azután akármennyire is demokratikus ihletű a baloldal, saját mítosza szerint erősen központosítja és brutálissá teszi hatalmát, nehogy a humanizmus terén már elért vívmányok áldozatul essenek a reakció ólálkodó ügynökeinek. Bár csak „ideiglenesen”, a baloldal úgy választja rendszerét és vezéreit, hogy azok kíméletlenül elnyomók legyenek. A 17. század angol „szentjei” (lásd fentebb) Krisztus közvetlen parancsa alá rendelték magukat, de mivel a földi ügyek intézésében is el kellett járni, a Krisztus nevében uralkodó szekta totális módszereket alkalmazott a még meg nem „váltottakkal” szemben. A 18. században a francia philosophe-ok Nagy Frigyesben, Nagy Katalinban és II. Józsefben látták az ideális uralkodót, mert ők eltiportak minden ellenállást, amely az emberiség boldogítását akadályozta. Ezek az értelmiségiek meg voltak győződve, hogy ha személyesen adhatják elő nevezett uralkodók udvarában saját boldogító terveiket, a meggyőzött zsarnokok a földi paradicsomot fogják

létrehozni. Mondanunk sem kell, hogy két századdal később, Voltaire és Diderot utódai Sztálint, Maót, Castrót és Pol-Potot dicsőítették. A jelen türelmetlen kiirtásáról volt szó, a szép jövő érdekében.

Az elmúlt századokban technikailag nem álltak rendelkezésre azok az eszközök, melyekkel akár Katalin cárnő is – a nála vendégeskedő Diderot szerint – megvalósíthatta volna a vágyott célt. A mi századunk azért kecsegtethet a baloldali utópia megvalósításával, mert kezünk ügyében vannak olyan erők, amelyek elvileg korlátlan lehetőséget nyitnak a cselekvés előtt. Először lett a baloldali utópia tényleg „globális”: úrhajók, úrbeli állomások sorakoznak fel kozmikus uralkodásunk szerszámaiként, mi több, a testi szervekkel való manipuláció által több, nem sejtett dimenzió is kinyílt. Ne feledjük, hogy a baloldal leghőbb vágya az örökké boldog emberiséget megteremteni és e célból a mindig ólálkodó gonoszt megsemmisíteni. A technológia, amely állítólag ideológiailag semleges, ezt lenne hivatott megvalósítani, a mondializ-musnak tulajdonképpen ez az értelme, alapmotívuma. Nem állítjuk, hogy a technológia kultusza kizárólag baloldali monopólium, hiszen a liberálkapitalizmus ugyancsak a gépesítésre számít mint a gyors haszonszerzés eszközére. Azonban a baloldal az ismét és ismét meginduló utópista hullámok számára szervezi meg az új és új lelkesedést, mozgósítja a társadalom kevésbé stabil rétegeit, melyhez csatlakoznak a szellemi kalandorok, ideológiaszökvők, és persze a mindenkori hiányt szenvedők, akik csak nyerhetnek az alkun.

Az utópista hullámok minden alkalommal új vezérkart igényelnek. Sokféleképpen nevezték ezeket a történelem során: gnosztikus kiválasztott, szent, forradalmi elit, militáns csapat, de prózaibb módon is: Big Brother, a dialektika mesterpártja, győzedelmes párt, a társadalom mérnöke, értelmiségi, az emberi anyag specialistája, szakértője. Feltételezett tudásához csatolódik határtalan hatalma társai fölött, sőt az is, hogy ő definiálja a szavak értelmét (lásd Orwell: 1984), a társadalmi tabut, a politikai normát. Az örök ambíció az emberek fölötti uralom, sőt a világ újrastukturálása. Végére a „szent” stb. egy új és végleges teremtmény, az ember-isten. A vallási vákuumot ő tölti be, mert ő ismeri a lét titkát.

Ezek után kérdés, hogyan magyarázható az a jelenség, amikor a „keresztény baloldali” lép fel a történelem színpadán. Bizonyos, hogy a szegények támogatásáról szóló krisztusi tanítás azonnali cselekvést diktál, de az is, hogy ez a beavatkozás egyénekre, nem társadalmi osztályokra irányul. Maga Szent Pál beszélt az urak és a rabszolgák helyzetéről, s nem mint osztálymegváltó lépett fel. Később a Római Birodalmat azok a rabszolgák térítették a keresztény hitre, akik a magasrangúak háztartásában „halk” eszközökkel győzték meg gazdáikat. Pál tehát engedte, hogy az idő érlelődjék, mint ahogy ezt az egyház mindig is a legjobb módszernek ítélte. Amikor a keresztény baloldallivá válik, nála is összezsugorodik az idő, itt és most kívánja előbbre hozni a parúziát, az „utolsó időköt”, a mennyország földi megvalósulását. Montuclard atya az ötvenes években azt hirdette, hogy a bourgeois árnyalatú egyháznak el kell állnia a társadalmi fejlődés útjából, engedve, hogy a kommunizmus emelje föl a munkást a jólét szintjére. Háromszáz évig kell esetleg várnia (evidens az analógia Rómával), míg a kommunizmus elvégzi majd művét, s akkor a már jó módban élő proletariátust az egyház „megkeresztelheti”.

Mások a keresztény humanizmus jegyében hiszik, hogy a demokrácia társadalma közelebb vitte az embereket a krisztusi tanításhoz, most, a 20. században tehát Krisztus és az állam

pozitív kapcsolatra léphet. A demokrata rezsim maga is a kereszténység vetülete. Sokan ezt a kapcsolatot a marxi tanokkal is feltételezik, és radikális lelkesedésük a dél-amerikai erdőkbe vitte őket, láthattunk pl. papokat gépfegyverrel a kezükben, amint a helyi ültevényesek ellen toboroznak és harcolnak. Számos változata volt és van a kereszténység és a baloldali hit összekapcsolódásának; említsük meg a pszichológus Jungot, aki rámutat, hogy a középkori keresztény alkimisták nem aranyat igyekeztek létrehozni az elemekből, hanem Jézus királyságának eljövetelét akarták elősegíteni, meggyorsítani.

A tan tehát mindenhol ugyanaz: ha keresztény is, a baloldali állítja, hogy a) megértette az ideális ország létrejöttének mechanizmusát, b) ezt azonnal alkalmazni akarja, akár ördögi szövetségesekkel is (lásd a keresztény marxista dialógust), és c) kijelenti, hogy bár Krisztus híve marad, a politikai küzdelemben a baloldali (esetenként marxista) módszereket kell használni mint itt és most leghatékonyabbakat. Ez fényt vet mindarra a paktumra, amelyet nyugat rezsimok és értelmiségiek kötnek a radikális baloldal mindenkoron fel-feltörő gárdáival, csoportjaival, pártjaival. A keresztény tanok felszínes közelítésben az emberboldogító, igazságos társadalom ígéretét sugalmazzák, és korunk intellektuális sémái, valamint a média kényszerű egyszerűsítései megakadályozzák a mélyebben szántó vizsgálatot. Ez a baloldal ideiglenes sikerének, kvázi-hegemóniájának a titka. A felületesen értelmezett mindennapi szükséglet vagy akár a tömeghatásra törekvő politikai program elsősorban a baloldaliságnak ad igazat; a további gondolkodás szörszálhasogatásnak látszik, népszerűtlen, kizár a közösségből. Nagyon sok jobboldali orgánus is az ellentétes nyelvet használja, ez könnyebb, érthetőbb, népszerűbb.

Végül is foglalkozni ajánlatos azzal a konvergenciával, amelyet sok politikus és politológus jósolt a hidegháború kimenetelére nézve. Hosszú évtizedeken át arról volt szó, hogy eljön az idő, mikor a liberálkapitalizmus egységre jut a szociálkommunizmussal, és hogy a kettő létrehozza az egyesülő világ közös rendszerét. Ez a prognózis a Szovjetunió bukásával újabb impulzust kapott, és az Egyesült Államok világbirodalmi helyzete még aktuálisabbá tette a lehetőséget. Az itt vizsgált ügyek szempontjából úgy tűnik, hogy a liberális „jobboldal” és a szocialista „baloldal” fuzionál. Tehát hogy egy olyan rendszer létesül, amely megfelel majd a racionális kívánalmaknak és a „mondialista” békevágynak. Hogy mennyi az új s egyszersmind nagyon régi ábrándképben a realitás, erre az eddig idézett politológusok nem tudnak válaszolni, mindenesetre, mint Francis Fukuyama tézise jelzi, egy új utópiát remélnék rövidesen megélni. Ebben, Amerika birodalmiságával számolva, feltételezik, hogy a liberalizmusnak lesz döntő súlya, míg a szocialista elemből majd fokozatosan szociális gondolkodás alakul ki. A kedvelt formula: liberális-szociális világrendszer, úgynevezett „értékekkel” megtűzdelve (lásd fentebb a Kantról mondottakat).

A kérdés most kétirányú. A két gazdasági rendszer nem rejt-e erősen ideológiai – esetleg baloldali – világnézetet, vagyis elegendő-e összekapcsolásuk az általános stabilizáláshoz? Mert amennyiben a liberalizmus „jobboldalisága” csupán a jelenlegi politikai játszma álarca, és valójában baloldali liberalizmusról kell beszélnünk, amely végtére is a baloldalt erősíti, akkor a baloldal kvázi-hegemóniája folytatódik. Vajon a baloldali ideológia hozta-e létre és támogatta a korunkat jellemző számos elméletet, vagy a baloldali ideológia tulajdonképpen nem más, mint összefoglaló fogalma ezen elméleteknek? Ez az összeolvadás társadalmunk gyökeréig hatol, közösségi felfogásunkat meghatározza, annak, hogy úgy mondjuk, nevet ad. Ilyen elmélet, sok

tekintetben, a humanizmus, a fölvilágosodás, az evolúció, a liberalizmus, a marxizmus, a glo-balizmus. Ezekkel azonosul a „baloldaliság”, ám bár ezt a címkét sokan nem fogadják el, hiszen annyira hozzáidomultak a fent nevezett elméletekhez mint érvényes világnézethez, hogy egyszerűen a világ axiómáinak tekintik azokat, sőt amennyiben ez a légiónyi elmélet összessége jelenti a „baloldalt”, akkor számukra minden, ami nem illeszkedik a baloldali gondolkodásba, elvetendő, megkésett és érvénytelen.

Nekünk azonban a kérdezést tovább kell folytatnunk. Mi a fent jelzett elméletek közös vonása? Erre az imént már válaszoltunk: a baloldali eszme a jelen világ radikálisan hibás voltából indul ki, és a hibák radikális orvoslására szólít fel. Ez a társadalmi odafordulás, diagnózis és gyógyítás többütemű. Mint már jeleztük, az első ütem az intézmények kritikai vizsgálata, s minél mélyebben hatók ezek az intézmények, annál erősebb kritikával kell őket vizsgálni, végső soron elvetni. A baloldali irodalomban például a család mint minden rossz forrása tűnik fel; Sebastien Mercier, a 18–19. század egyik utópista gondolkodója a családban többek között azt hibáztatja, hogy a kisgyermeket dajkameséken nevelik, amelyek később a kiirthatatlan babonák gyökerévé válnak. Ajánlatos tehát a gyermeket kivonni a rossz befolyás alól, esetleg az államot megbízni a neveléssel. Ez az elem minden utópiában jelen van, egészen a maoista politikáig, mely bevezette, hogy a kínai gyerekek kórusban köszöntötték Maót, mindnyájuk atyját, és egyidejűleg kívánatosá tette természetes szüleik kárhoztatását, feljelentését. A nyugati országokban a hatvanas években összeülő „nevelési tanácsadók” arra jutottak, hogy a szocializálódásnak alapkövetelménye a fiúgyermeknek a szülőktől való elvétele, hogy aztán „érett asszonyok” vezessék be őket a szexuális életbe, mert a szexualizálódás a családi erkölcs tabuinak fölszámolásával egyenlő. A nemiség hangsúlyozása megtöri a családi kör varázsát stb. stb.

Eddig a társadalom kritikája és a hibák diagnózisa, majd az orvoslás. De ezek után egy látszólagos törés áll be az „egészséges” társadalom további kormányzásában. Azt hinnénk, hogy miután megtörtént az orvoslás, a meggyógyított egyének, akiket többé már semmi hagyomány, maradiság, babona vagy tabu nem köt, teljes szabadságban fognak élni, hiszen beléjük ideg-zódott az ideális társadalom elmélete és gyakorlata. Az utópista gondolat kapcsán azonban nyilvánvalóan nem bíznak az új emberi produktumban, továbbra is alávetik őket a vasfegyelemnek; a család fellazítása folytatódik, nyilván attól tartva, hogy az egyének bármikor visszatérhetnek előbbi állapotukba és intézményeikbe. Mintha a baloldali tervező nem hinne saját eszméiben, és a hagyományt természetesebbnek tekintené, mint azt, amivel lecserélte. Példa erre E. Zamjatin *Mi című utópiakritikája* (a korai 20-as években), de a valóságban is történt hasonló Mao Ce-tung Kínájában, ahol a férjeket és a feleségeiket külön kaszárnnyában szállásolták el, és a hónap bizonyos napján engedték őket egymáshoz, mint a barmot szokás. Az utópia – sajátos logikája folytán – mindig is a Gulaghoz jut el, a karám filozófiájáig, amelyben veszedelmes vadakat őriznek. Az ellenséget, belül és kívül, szemmel kell tartani, régi, de úgy látszik, természetes és normális énjé helyett egy olyat kell beleoltani, mely az utópia társadalmi kíváncsainak megfelel. Ez pedig a terrort emeli első számú politikai elvvé.

A baloldali terror sokféleképpen nyilvánul meg. A testi kényszer csak ultima ratio, a cél voltaképpen az új ember felépítése, ezt szolgálják a család struktúrájával kapcsolatban, a művészetben, a jogban, a vallás terén tett különböző lépések. A formátlanság és torzítás a baloldali művészeti koncepció legfőbb fegyvere, mert ezáltal a jelen sivárságára hívjuk fel a

figyelmet, amely demoralizál; a jogban eltűnik az egyensúly, melyet Iustitia mérlege jelképez, s helyet ad a bűnös mindenáron való védelmének az áldozattal szemben, a bűn feloldásának a „társadalom” igazságtalanságában; a vallásban feloldódik az erkölcsi parancs és az intézményesség, helyet adva az egyéni inspirációnak és az alkalom szülte szubjektív ítéletnek (situation ethics). És így tovább. Bőséges eszköztár áll a baloldal rendelkezésére.

Sok olyan társas kör létezik világszerte, ahol a „fölvilágosodás” kátéját tanítják, és keresztényellenes publicisztikát művelnek. Ilyen Párizsban a Cercle Voltaire vagy az időnkint kiadott Humanista Kiáltvány az Egyesült Államokban. Ez utóbbinak vezető szellemei John Dewey, Sidney Hook, Paul Weiss, befolyásos filozófiatanárok voltak. Idézek az 1933-ban kiadott Kiáltványból: „1. A világegyetem önmagától létezik, és nem teremtett. 2. A tudomány kimutatja, hogy az emberi értékeknek nincs szükségük természetfölötti garanciára. 3. Minden egyén számára a földi élet a kezdet és a vég. 4. A vallásos érzés a kimagasló egyéneknél fejeződik ki a legtökéletesebben, s azokban a törekvésekben, melyek a társadalom jólétét célozzák. 5. Az ember maga alkotó és tevékeny hatalom, transzcendens erők nem mozgatják.”